

TÜRKİYE’DE UYGULANAN KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Kırsal kalkınmaya toplum kalkınması açısından yaklaşılması, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planına (2001-2005) kadar sürmüştür. İlk yedi beş yıllık kalkınma planında, kırsal kalkınma konusuna “toplum kalkınması” ve “köy kalkınması” gibi başlıklar altında yer verilmiştir. Toplum kalkınması, küçük yerleşme merkezlerinin içinde buldukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devlet tarafından desteklenmesi biçiminde tanımlanmakta; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlamak üzere halkla devletin birlikte hareket etmesini içermektedir.

1. Toplum Kalkınması Çalışmaları

Toplum kalkınmasında, kırsal kesimdeki küçük yerleşme merkezlerindeki halk, kendi refah düzeylerini iyileştirmek için, ekonomik, sosyal ve kültürel projelerin yürütülmesinde, yörelerindeki projelerde çalışmaktadır. Devlet bu çabaları özendirici biçimde, projeler için gerekli sermaye mallarının (makine, araç-gereç) sağlanmasında yardımcı olmaktadır. Kırsal kesimde yaşayanlar gönüllü biçimde, kendi refahlarıyla ilgili projelerde ücretsiz olarak çalışmaktadır. Bu gönüllü çalışmalar, halktan alınan bir emek vergisi niteliğindedir. Halk kendini ilgilendiren projelerde çalışırken, bir ücret ödenmesi söz konusu olmadığından, bu projeler enflasyonist bir baskı da yaratmamaktadır (Dinler, 2000).

Toplum kalkınmasının başarıyla uygulanabilmesi için üç temel prensibin kabul edilmesi gerekliliğine dikkat çekilmektedir (Yavuz, 1964):

- İşbirliği yapmanın değerine ve önemine inanmak,
- Merhamete, hayırseverlik duygularına sığınmak yerine, karşılıklı yardım esasını kabul etmek,
- Zora, mecburiyete başvurmak yerine, demokratik hürriyetlere ve insan haklarına dayanan bir teşkilatlanmayı gerçekleştirmektir.

Toplum kalkınmasının uygulanabilmesi için, mahalli toplulukların, kendi kalkınmaları için gönüllü çalışmaya hazır olmaları gereklidir. Bunun için de eğitim ve kültür düzeyinin, belirli bir seviyeye gelmesi zorunludur (Dinler, 2000). Bu prensipler çerçevesinde aşağıdan yukarıya doğru toplum kalkınması hareketi sadece geri durumda olan toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarına bir çözüm yolu olmakla kalmaz aynı zamanda uygulamaya konulan ülkelerde karşılıklı güvene ve işbirliğine dayalı mahalli idarelerin doğmasına ve devletle mahalli idareler arasında devamlı ve sıkı bir işbirliğinin sağlanmasına da katkıda bulunur (Yavuz, 1964). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967), kalkınma için uzun dönemde en verimli olacak yollardan birinin, toplum yapısını ve diğer sistemlerini geliştirmeye yönelik bir ortam oluşturmak olduğu, bunun için de toplum kalkınması yönteminin uygulanmasının gerekliliği belirtilmiştir. Plan, toplum kalkınmasını

çeşitli hizmet ve çalışmaların yapılması, dernek, kooperatif gibi teşkilatların kurulması ve idare ile toplulukların işbirliğinin sağlanmasını kavrayan bir çalışma olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşıma kitleleri eğitecek, birlikte çalışmaya yöneltecek, toplum bünyesinde arzulan değişikliklerin gerçekleşmesini sağlayacak, toplumsal enerjiyi yaratıcı biçimde harekete geçirmeye yol açacak önemli bir kalkınma yöntemi olarak bakılmıştır. Söz konusu yöntemin, hizmetlerin yerine getirilmesinde gereksiz yere kaynak ve insan gücü harcanmasına engel olacak tedbirlerin alınmasına, halkın gönüllü olarak hizmetlere katılmasına ve hizmetlerden daha fazla sayıda insanın yararlanmasına yol açacağı öne sürülmüştür. Ayrıca, uygulanması düşünülen toplum kalkınması programlarının köye götürülen hizmetlerin daha verimli biçimde işlenmesinde de etkisi olacağı ifade edilmiştir (DPT, 1963).

Toplumun bütünü için ele alınan ve uygulamaya çalışılan “toplum kalkınması” yaklaşımı, nüfusun büyük oranda kırsal alanlarda yaşamakta ve kırsal faaliyetlerle geçimini sağlamaya çalışmakta olmasından dolayı, kırsal, özellikle de köy nüfusunu, daha fazla ön plana çıkartmıştır (Bakırcı, 2007). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “toplum kalkınması” başlığının parantezli açılımı olarak “köy kalkınması” başlığının kullanılması ağırlık verilen noktanın köy toplulukları olduğuna işaret etmektedir. Plan’da uygulanması düşünülen toplum kalkınması programlarının ana hedefleri şöyle belirlenmiştir (DPT, 1963):

- Mahalli topluluklarda halkın sorunları anlamasını, sorunlara birlikte çözüm yolları aramasını, bunun için kaynaklarını harekete geçirmesini ve idareden bu şekilde hazırlanmış programlar istemesini sağlamak,
- Her türlü eğitimle halkın çalışmalarında daha verimli olmasını sağlamak, üretkenliği ve verimi artırmak,
- Çeşitli hizmetlerin daha verimli ve ucuz olmasını sağlamak,
- Programlarda ve bunlar için gerekli yatırımlarda işgücünün iyi bir biçimde değerlendirilmesine dikkat etmek, fazla işgücünün kullanılması esasına dayanan özel programlar hazırlamak.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından başlatılan toplum kalkınması deneme çalışmaları, 1964 yılı sonunda kurulan Köy İşleri Bakanlığı’nın sorumluluğuna bırakılmıştır. 1963 ve 1964 yıllarında, 12 ilin birer ilçesinde DPT’nin başlatmış olduğu deneme çalışmalarının sonuçları değerlendirildiğinde (TKİB, 2004):

- Köy topluluklarının girişimciliğini artırmada, güç birliği yapmalarını sağlamalarında ve köylü-devlet ilişkilerinin olumlu biçimde geliştirilmesinde toplum kalkınması yaklaşımının olumlu yönde etkide bulunabileceği anlaşılmış, kamu kuruluşları arasında uyumlu çalışma, eşgüdüm ve işbirliği gerçekleştiği ölçüde çalışmaların verimi artmıştır.

- Toplum kalkınması birimi olarak seçilen ilçe yönetimi çeşitli yönlerden özellikle maddi kaynak, taşıt ve insan gücü yönlerinden kimi yetersizlikler göstermiştir.
- Çeşitli kuruluşların uyumlu, eşgüdüm içerisinde çalışmalarını gerektiren toplum kalkınması uğraşlarının bunu sağlayacak özerk bir örgüte kavuşturulamaması başarıyı sınırlamıştır.
- Başarıyı olumsuz yönde etkileyen nedenlerden biri de yönetim yapısının halkın girişkenliğini, gönüllü katılımlarını destekleyecek, özendirerek nitelikte yeniden düzenlenmiş olmasıdır.
- Tarım kesiminde çalışanlar gereği gibi örgütlenmemiş, deneme çalışmalarında kooperatifleşmeye gereğince önem verilmemiştir. Kırsal alanda yaşayan insanlara kooperatifleşme konusunda yeterli eğitimin verilememesi ve toplumsal yapıdan kaynaklanan nedenlerle kooperatifleşme konusunda öncülük yapacak liderlerin ortaya çıkarılmaması, kooperatifçilik çalışmalarının toplum kalkınmasının başarısı, güçsüz durumda olanların güçlenmesini sağlayan kooperatiflerin geliştirilmesine bağlıdır.

2.Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri

Doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi ve kırsal kesimin refah düzeyinin artırılması için Türkiye’nin farklı yörelerinde “kırsal kalkınma projeleri” uygulamaya konulmuştur. Bu projeler, kırsal altyapının iyileştirilmesinin yanında bitkisel ve hayvansal üretimi ve diğer gelir getirici faaliyetleri geliştirmeyi hedefleyen, çok amaçlı ve entegre projelerdir. Bu projeler, aynı zamanda yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına ve eğitim öğretim yoluyla halkın bilinç düzeyinin yükselmesine katkı sağlamaktadır.

Kırsal kalkınma projeleri ve bu projelerin uygulanacağı alanlar, Kalkınma Planlarında, kalkınmada öncelikli yöreler için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih ve önceliklerine uygun biçimde belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir. Türkiye’de il veya iller düzeyinde uygulamaya konulan dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri Dünya Bankası ve Uluslararası Tarım Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından kredili olarak finanse edilmiştir. Türkiye’nin ilk kırsal kalkınma projesi olan “Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi”, 1972 yılında FAO/Dünya Bankası programlarının yardımlarıyla başlamıştır (TKİB, 2004).

a. Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi

Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi Türkiye’de uygulanan ilk entegre kırsal kalkınma projesidir. 3. BYKP (1973-1977) döneminde Dünya Bankası’ndan 72,1 milyon ABD doları finansman sağlanmıştır. Projenin toplam maliyeti ise, 207,2 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir (Koç, 2005). Projenin

hazırlanmasındaki yaklaşım, Çorum ve Çankırı illerinin sosyal ve ekonomik yönden kalkındırılması amacıyla yönelik bir entegre kırsal kalkınmanın programlandırılmasıdır (Kılıç, 1997).

Projenin başlıca amaçları, hedef kitle olarak belirlenen her iki ilde yaşayan yaklaşık 80 bin çiftçi ailesinin bitkisel ve hayvansal üretimlerindeki verimliliklerini artırmak yoluyla gelir ve refah düzeylerini yükseltmek, aktif işgücünün kentlere göçünü durdurmak, nadas alanlarını daraltmak ve altyapı hizmetlerini sağlamaktır (Gülçubuk, 2005).

Proje sonuçları şu şekilde özetlenebilir (TKİB, 2004):

- Nadasa bırakılan alanlar %46’dan %20’ye gerilemiş ve sulu arazide %100 ekim yoğunluğu elde edilmiştir. Nadas alanlarının daraltılmasıyla özellikle buğday, arpa, yemelik baklagil ve yem bitkileri üretimi ve verimi artmıştır.
- Bazı sosyal altyapı yatırımları (hamam, çamaşırhane gibi) köy halkınca hiç kullanılmamıştır. Bundan dolayı proje maliyetini yükselten gereksiz yatırımlar ortaya çıkmıştır.
- Büyük ve küçük sulama projeleri ile yol, içme suyu ve elektrik gibi altyapı hizmetleri bazı gecikmelerle tamamlanabilmiştir.
- Bölgede tarımsal sanayinin kurulması ve ormancılık faaliyetlerinin yürütülmesi öngörülmesine rağmen, fizibilite çalışmaları olmadığından, bu konular daha sonra projeden çıkarılmıştır.

b. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye’nin 2. Entegre kırsal kalkınma projesi olan Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, 1982-1989 yılları arasında uygulanmıştır. Projenin toplam maliyeti 137 milyon ABD dolarıdır. Projenin başlıca amaçları; bölgesel göç olayının durdurulması, yörede tarımsal üretim ve çiftçi gelirlerinin artırılması, kırsal altyapının geliştirilmesi, kredi hizmetlerinin ve olanaklarının yaygınlaştırılması, çiftçilere eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, istihdam alanlarının genişletilmesi ve bunun sonucunda ilin 1046 köyünde yaşayan yaklaşık 76 bin çiftçi ailesinin sosyo-ekonomik yönden kalkındırılmasıdır (Gülçubuk, 2005).

- Tarımsal faaliyetlerde çiftçilere gelişmiş tarımsal teknolojiler tanıtılmış, hayvan sağlığı ve yetiştiriciliği konusunda bilgiler verilmiş, koruyucu aşılama, parazitlerle mücadele, suni tohumlama faaliyetleri, bitki koruma faaliyetlerinde beklenen sonuçlara ulaşılmıştır (Şerefoğlu, 2003).
- Eğitim faaliyetleri konusunda hem hizmet içi eğitim verilmiş hem de çiftçiler hayvan sağlığı, hayvan besleme, çayır-mera, arıcılık, ev ekonomisi, traktör bakım ve onarımı konularında aydınlatılmıştır.

- Proje ile 192 köye içme suyu götürülmüştür; projenin hedefleri altında kalmakla birlikte tesviye köy yolu yapımı veya onarımında %196,8 oranında, stabilize yol yapımı ve onarımında ise, %70,3 oranında bir artış yaşanmıştır (TKİB, 2004)

c. Bingöl- Muş Kırsal Kalkınma Projesi

Hazırlık süreci 1988 yılında tamamlanmış olup, 52,5 milyon ABD dolarına sahip bir projedir. Proje, bu iki ilde yaşayan en yoksul kırsal nüfusun üretim kapasitesini ve yaşam standartlarını arttırmayı amaçlamıştır. Projenin hedefleri, az gelişmiş alanlarda tarımsal üretimin artırılması ve yoksulluğun azaltılması, kırsal istihdam imkanlarının geliştirilmesi ve küçük ölçekli çiftçiler ve aileleri arasında bireysel girişimlerin ve grup girişimlerinin teşvik edilmesi, çiftçilerin ve ailelerinin, özellikle kadınların yaşam standartlarının iyileştirilmesi olarak belirlenmiştir.

- Faaliyetler, küçük çaplı sulama programlarının yerleştirilmesini, iyileştirilmiş kırsal su teminini, köy yollarının desteklenmesini, hayvancılığın geliştirilmesini ve orman arazisinin iyileştirilmesini içermiştir.
- Proje tarımsal yayım hizmetlerini yeniden düzenlemiş ve köy grubu merkezleri inşa etmiştir.
- Teknik ambalajları teşvik etmiş ve yoğun koyun üretimiyle hayvancılık uygulamalarını geliştirmiştir.
- Kadınlara yönelik arıcılık ve geleneksel halı üretimini içeren gelir getirici faaliyetleri desteklemiş bu doğrultuda 180 halı üretimi ve 580 arıcılık birimi kurulmuştur.
- Dağlık alanlardaki koyun yetiştirme çiftlikleri yoğun tarıma dönüştürülmüştür.
- Büyükbaş ve küçükbaş hayvan üretiminde bir azalma yaşanmış ancak kümes hayvancılığında bir artış ortaya çıkmıştır.
- Tarla bitkileri üretimi azalırken, meyve, sebze ve yem bitkileri üretiminde artış görülmüştür.

d. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

1991-2001 yılları arasında Yozgat İli kırsal alanında uygulanmıştır. IFAD’ın bu bölgede uygulanan kırsal kalkınma projesine destek olmasının değişik nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında, 1990 yılında Yozgat ilinde yaşayan kırsal nüfusun %35’inin yılda 300 dolardan daha az gelir elde etmesi ve buna bağlı olarak da ilin kalkınma göstergeleri bakımından ülke genelinde 66. Sırada yer alması gelmektedir. Yine ilin kırsal kesiminde yaşanan yoksulluğun azaltılması, yoksul köylülerin geçimlerini temin ettikleri doğal kaynakların korunması ile verimliliklerinin artırılması ve ilin genç insan potansiyelinin değerlendirilmesi, IFAD’ın yöreyle ilgilenmesinin diğer nedenlerini teşkil etmektedir.

Projenin amacı, kırsal altyapının geliştirilmesi ve hayvan ve bitki üretiminde üretkenliğin artırılarak çiftçilerin gelirlerinin ve yaşam standartlarının yükseltilmesidir. Projenin hedef kitlesi bölgedeki en yoksul kırsal nüfustur.

- Proje öncesinde köylerde %38 olan stabilize yol oranı proje sonrasında %42’ye, %24 olan asfalt yol oranı ise %48,3’e yükselmiştir.
- Köylerin içme suyu %31,2 den %82,3’e yükseltilmiştir; sulama suyu tesisine sahip köylerin payı %15,8’den %21’e yükselmiştir.
- Büyükbaş hayvan varlığı içerisinde kültür hayvanı oranı, proje öncesinde %19,2 iken proje sonrasında %29,3’e yükselmiştir ve köylerdeki işletmelerin ortalama süt üretiminde %25 artış meydana gelmiştir.
- Traktör donanımlarının kullanımında artış yaşanmıştır.

e. Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi

Uygulama alanı olarak her iki ilin az gelişmiş alanlarını kapsamaktadır ve yaklaşık 30,5 milyon ABD dolarlık bir bütçeye sahiptir. Projenin 2004-2010 yılları arasında uygulanması hedeflenmiştir.

Projenin başlıca amaçları arasında, her iki ilin az gelişmiş yörelerinde tarımsal verimliliğin ve fakir kesimin gelir seviyesinin artırılması, kırsal istihdam olanaklarının yaygınlaştırılması ve küçük aile işletmelerindeki bireysel ve grup girişimlerinin desteklenmesi, sosyal ve üretken altyapının iyileştirilmesi, fakirlerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesidir (TKİB, 2008).

Projeyle sunulan hizmetler, kırsal altyapının iyileştirilmesi, kırsal alanda yaşayan bireyler arasında örgütlenmenin teşviki, kırsal alanda bulunan bireyler için ek gelir getirici faaliyetlerin özendirilmesi, sulama hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve mesleki eğitim verilmesi olarak sıralanabilir.

f. Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı koordinatörlüğünde, Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından müştereken uygulanan projenin ikrazı IFAD ve Türkiye arasında Ekim 1995 tarihinde imzalanmış ancak proje ikrazında yapılan bazı değişiklikler sonucu proje 1998 yılında fiilen uygulamaya konulmuş ve 2006 Haziran’ında da sonlandırılması planlanmıştır. Proje kapsamında IFAD’dan 17,5 milyon ABD doları, İslam Kalkınma Bankası’ndan da 8,2 milyon ABD doları kredi sağlanmıştır (TKİB, 2004).

Projenin temel amaçları, doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanımının sağlanması ve tarımsal üretim ile diğer gelir getirici faaliyetlerde iyileştirme yönünde gerçekleştirilecek uygulamalar aracılığıyla proje köylerinde yaşayan insanların yaşam seviyelerinin yükseltilmesidir (Şerefoğlu, 2003).

Proje faaliyetleri olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Ordu ilinde bir eğitim merkezi açılmış, il ve ilçe müdürlüklerinde yenileme çalışmaları tamamlanmış, illerin ihtiyacına göre çeşitli miktarda taşıt, alet-ekipman, laboratuvar malzemesi, bilgisayar ve çeşitli tarımsal girdilerin alımı gerçekleştirilmiştir. Yine Köy Hizmetleri tarafından 201 hektar tarım alanı sulamaya açılmış, 57 üniteye içme suyu tesisi yapılmış, 142 kilometre köy yolu stabilize kaplanmış, 53 km köy yolu tesviye edilmiştir. Orman Bakanlığı, proje kapsamında 133 hektar alanda ağaçlandırma, 220 hektar alanda erozyon kontrolü, 70 hektar alanda da mera ıslahı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Berk, 2004).

Türkiye’de 1970’li yıllardan bu yana uygulanan kırsal kalkınma projeleri ile kırsal alanlarda birçok olumlu gelişmenin sağlandığı gerçektir. Ancak sözkonusu projelerin tam bir başarıya ulaşmasını engelleyen uygulama yetersizlikleri ve yanlışlıkları da mevcuttur. Bu yetersizlikler ve yanlışlar şöyle özetlenebilir (Berk, 2004):

- *Kalkınma projelerinin kararı genellikle merkezi karar organlarının onayıyla alınmakta, hedef kitlenin talepleri dikkate alınmamaktadır.*
- *Projelerde kullanılan mevcut sosyo-ekonomik veriler sağlıklı ve yetersizdir.*
- *Projelerde yer seçimi ve öncelikli faaliyetler siyasi tercihlerle belirlenmektedir.*
- *Projelerde yer alan kurumlar arasında eşgüdümün sağlanamaması ve uygulayıcı temel kurumların sık sık değiştirilmesi organizasyon eksikliğini ortaya koymaktadır.*
- *Projelerin uygulanması sırasında ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmalarının yeterince yapılmaması, uygulama sürecinin tamamlanmasıyla projelerin bitmiş ve görevin tamamlanmış kabul edilmesi ve daha önce uygulanmış projelerde edinilen deneyimlerin yeni projelerin planlanması aşamasına aktarılamaması yeni modellerin geliştirilmesini engellediği gibi, varolan eksikliklerin ve yanlışlıkların da devamına yol açmaktadır.*

3. Bölgesel Kalkınma Projeleri

Türkiye’de Planlı Dönemde gerçekleştirilen bölgesel kalkınma plan ve projeleri hazırlandıkları dönem ve nitelikleri göz önüne alarak iki grupta toplamak mümkündür. İlk grup plan ve projelerin hazırlık çalışmalarına planlı dönem öncesinde başlanmış, tamamlanmaları 1. ve 2. Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu projeler Antalya Bölgesi Projesi, Marmara Bölgesi Projesi, Zonguldak Bölgesi Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi ve Keban Projesidir. Sözkonusu plan ve projelerin ortak nitelikleri uygulamaya aktarılamamış olmaları ve hazırlık çalışmalarında halk katkısının dikkate alınmayışdır (Dinler, 2005).

İkinci grup plan ve projelerin hazırlık çalışmaları 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1996-2000) başlamıştır. Bu projeler, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Doğu Anadolu Bölgesi Projesi Ana Planı (DAP), Yeşilirmak Havza

Gelişim Projesi ve Marmara Bölge Planı’dır. Sözkonusu plan ve projelerin ortak nitelikleri, tümünün uygulamaya dönük olması ve hazırlık aşamalarında halk katılımının sağlanmış olmasıdır (Dinler, 2005).

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), yukarıda değinilen her iki grup projelerden farklı bir zamanda, bölgesel planlama çalışmalarının yapılmadığı bir dönemde (1958), başlatılmış ancak daha sonra bir bölgesel plana dönüştürülmüş olan dev bir projedir.

a. Güneydoğu Anadolu (GAP) Projesi

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinin kapsadığı alan GAP bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santralleri (HES) ve sulama tesislerinin yanısıra tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörlerin gelişmesini ve hizmetlerini kapsayan çok yönlü bir projedir. GAP kapsamında enerji ve sulama amaçlı 13 adet büyük proje ile Fırat Nehri ve kolları üzerinde 14 baraj, 11 HES; Dicle Nehri ve kolları üzerinde 8 baraj, 8 HES olmak üzere 22 baraj ve 19 HES’nin yapımı planlanmıştır. Ayrıca sulama amaçlı 4 baraj ile enerji amaçlı 1 HES ve 12 depolamasız sulamadan oluşan münferit projeler ve hizmetler sektöründe yer alan içme kullanma suyu teminine yönelik olarak geliştirilen projeler de vardır.

GAP projesi kapsamında, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından kırsal alanda yaşayan bölge insanına yönelik bir dizi mikro ölçekli çalışma ve pilot proje yürütülmüştür. Bu çalışma ve projeler, kırsal alanda yaşayanların eğitim, örgütlenme, yaşam ve gelir düzeylerinin artırılmasını amaçlayan projeler olmuştur.

b. Doğu Anadolu (DAP) Projesi

Doğu Anadolu Bölgesi’nin diğer bölgelerle olan sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını azaltmak, mevcut verimlilik düzeyini geliştirerek ülke ekonomisine katkısını artırmak amacıyla 27 Ağustos 1988 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı başlıklı bir proje çalışması başlatılmıştır. Bu proje Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas ve Yüzüncü Yıl Üniversitesinin kendi aralarında oluşturdukları “Ortak Girişim” aracılığı ile yürütülmüş ve projeler Aralık 2000 sonunda tamamlanmıştır.

Projenin amacı, olan bölgesinin diğer bölgelerle olan ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak ve mevcut verimlilik düzeyini geliştirerek ülke ekonomisine katkısını artırmaktır. Bu kapsamda projenin amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Sektörel gelişmeleri hızlandırmak üzere, toprak ve su kaynakları, bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri, kentleşme, madencilik, eğitim, sağlık, altyapı ve belediye hizmetleri, konut, çevre, enerji, ulaştırma, haberleşme, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, ticaret merkez köylerin desteklenmesi, turizm, kültür ve göç politikaları ve ilgili diğer alanlarda sektörel analizler yapmak,

- Plan bölgesindeki ve/veya dışındaki girişimcilere (yabancı sermaye dahil), yatırım alanlarının belirlenmesi, yatırım projelerinin hazırlanması, uygulanması, işletme yönetimi, teknoloji, finansman, pazarlama imkanlarının geliştirilmesi ve nitelikli eleman konularında somut öneriler geliştirmek,
- Bölgesel istihdamın geliştirilmesi açısından önem taşıyan işgücü arz ve talebinin sektörel ve mekânsal analizi yapmak,
- Plan bölgesinde kırsal ve kentsel gelişmeyi sağlamaya yönelik kamu yatırımlarını belirlemek ve özel kesim yatırımlarını özendirici politika ve uygulamaları ortaya koyarak bölgesel gelişmeyi kamu, yerel yönetimler ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde geliştirmek.

c. Doğu Karadeniz (DOKAP) Projesi

Doğu Karadeniz Bölgesel Planı (DOKAP), Türkiye’nin Kuzeydoğusundaki yedi ili kapsayan, bu illerin potansiyellerini harekete geçirerek, ülkenin diğer bölgeleri ile aralarında varolan farklılıkları azaltmaya yönelik bir bölge planıdır. Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon’u kapsar.

DOKAP’ın amaçları; bölgenin ekonomik yapısını güçlendirerek ortalama gelir düzeyini yükseltmek ve bölge içi gelir dağılımını iyileştirmek, bölgenin sosyal gelişmesini ve dayanışmayı sağlayarak bölge içi bütünleşmeyi sağlamak ve bölgenin doğal kaynaklarını ve çevre kapasitesini koruyarak uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak olarak belirlenmiştir.

DOKAP Ana Planında, farklı sektörler bünyesinde 53 proje mevcuttur. Bunlar 10 program haline dönüştürülmüştür. Bu programların üçü, alt-yapı faaliyetlerini iyileştirmeye ve toprak verimliliğini artırmaya, üçü, ekonomik yapıyı güçlendirmeye, üçü, idari sosyal ve çevresel sorumluluğu güçlendirmeye, biri de DOKAP kimliğinin oluşturulmasına yöneliktir.

4. Köy Kalkınma Modelleri

Planlı dönemde kırsal alana götürülen hizmetlerin daha sistemli ve kapsamlı hale getirilmesi yönünde çabalar artmıştır. Bu çabaların sonucu kırsal alana hizmet götürmede model arayışları ön plana çıkmış, İsrail gibi bazı yabancı ülkelerde uygulanan modeller incelenerek, farklı modeller geliştirilmiştir. Bazı modellerde kalkınmada merkezi yönetimin rolü ön plana çıkarılırken, bazılarında halkın potansiyel için harekete geçirilmesi öncelikli hedef olmuştur.

a. Örnek Köy Modeli

1963-1965 yılları arasında uygulanmış olan Örnek Köy Modeli, belirli bir özelliği olan köyün, çevresindeki kırsal yerleşmelere örnek olacak nitelikte kalkındırılması olarak tanımlanmaktadır. Bu

yaklaşım ile köye götürülen hizmetlerden çevre köylerin de yararlanmasını sağlamak ve başka köylere örnek olabilecek somut bir köy gelişme modeli ortaya koymak hedeflenmiştir (Çelik, 2005).

Modelin amaçları, köye götürülen hizmetlerde eşgüdüm sağlamak, götürülen hizmetlerden aynı zamanda çevre köylerin de faydalanmasını sağlamak, köylerin ilgili sorunlardan benzer özellikte olanları bir araya getirmek ve diğer köyler için somut bir gelişme modeli ortaya koymaktır (Kılıç, 1998).

b. Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması

Kırsal alanlarda kendine yeterli birimler oluşturmak ve kırsal alanı kentin çekiciliğini azaltacak biçimde içinde rahatça yaşanabilir bir duruma getirmek amacıyla bölgede var olan kaynakların en akılcı bir biçimde işletilmesini sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır (Çelik, 2005).

Hollanda, İtalya ve İsrail’deki benzer uygulamalar dikkate alınarak köyün kendine yeterli duruma getirilmesi ve köy-kent ayrımının azaltılması amaçlanmıştır. Kırsal alanı bir bütün olarak kavrayan uygulamanın bir diğer amacı, kalkınmayı etkileyen tüm etmenlerin birlikte ele alınması ve tarımsal gelişmenin sağlanması olarak belirlenmiştir. Kırsal kesimde canlı, kendine kendine yaşayabilir birimler, kuruluşlar oluşturmak, köy ile kent arasındaki farkı azaltmak, kır bölgesini şehrin cazibesinden etkilenmeyecek biçimde yaşanabilir hale getirmek, bunun için bölgede varolan kaynakların akılcı biçimde işletilmesini sağlayıcı tedbirler almak, kır kesimini etkileyen bütün etkenlerin zaman ve mekân çerçevesinde kalkınmayı en kısa yoldan sağlayacak biçimde planlanmasını gerçekleştirmek hedeflenmiştir.

c. Tarım Kredileri Modeli

Tarım kent modeli, kırsal alana götürülecek altyapı hizmetlerinin hem maliyetini düşürmek, hem de ekonomik olmasını sağlamak için köylerin birleştirilmesini kapsamaktadır. Türkiye’de yetmiş binin üzerindeki kırsal karakterli yerleşme merkezinin 4-5 bine indirilerek, kırsal nüfusun üç ila beş bin nüfuslu merkezlerde toplanması hedeflenmektedir (Dinler, 2000).

Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyle birlikte dağınık kırsal yerleşme düzenini toplama amacı güden tarım kent yaklaşımı öneri düzeyinde kadar uygulamaya geçememiştir. Kırsal yerleşme merkezlerini bir araya toplamanın sosyal ve ekonomik güçlüğü açıktır (Dinler, 2005). Kişilerin evlerini, doğal çevrelerini bırakıp bir araya toplanmaları sosyal sorunlara yol açabilir. Keza, kişilere tarım kent olarak kabul edilen yerleşim birimlerinde yeniden ev sağlamanın ve tarlalarına gidiş gelişin getireceği ilave maliyet yüksek olabilir.

d. Merkez Köy Modeli

Merkez köy modelinin temelinde, tüm köylere ulaştırılamayan sosyal ve kültürel hizmetlerin düşük maliyetle merkez olarak belirlenen köyde toplanması ve çevre köylere buradan sunulması amacı yatmaktadır (Çelik, 2002).

Merkez köy modeli tarım kent modeline göre, daha uygulanabilir bir öneriyi temsil etmektedir. Belirli merkezlere altyapının götürülmesiyle, hizmetler hem daha düşük maliyetle kırsal yörelere götürülebilir, hem de tüm yurt düzeyine yayılabilir (Dinler, 2000). Bu merkez köyler, zamanla çevre köylerdeki nüfusu kendilerine doğru çekebilir ve böylece kasaba arasında görece gelişmiş merkezler ortaya çıkabilir. Diğer bir ifadeyle, tarım kentlerine benzer bir yerleşme düzeni, uzun dönemde, zorlama olmaksızın kendiliğinden gerçekleşebilir.

Merkez köy modeli ilk kez İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almış ve uygulamaya geçirilmesi öngörülmüştür. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da kırsal kesime hizmet götürmede bir politika aracı olarak gösterilmiştir. Plan’a göre, merkez köyler aracılığıyla çevredeki yerleşmelere götürülecek hizmetler ve programlar içinde sağlık evleri ve ocakları, ana-çocuk sağlığı merkezleri, temel eğitim ve yatılı bölge okulları, sabit mesleki köy kursları, karakollar, pazaryerleri, aşı ve suni tohumlama istasyonları ve PTT şubeleri bulunmaktadır (DPT, 1972). Kentlerdeki hizmetlerin hemen hemen tümünün köylere merkez köyler aracılığıyla götürülmesi öngörülürken, köylü nüfusunun pazara yönelmesinin sağlanarak, ulusal yaşamla bütünleşme sürecini hızlandırmak ve kırsal yerleşim düzeyini geliştirmek amacı güdüldüğü belirtilmektedir.

e. Köy-Kent Modeli

Köy-kent modeli merkez köy projesinin ekonomik boyutu ağırlık kazanmış şekliyle devamı niteliğindedir (Dinler, 2005) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, kırsal kalkınmanın ekonomik boyutunu oluşturacağı belirtilen köy-kentlerin, “altyapıların yoğunlaştığı, köylünün dağınık üçünü birleştirebildiği, örgütlediği, tarımda sınaileştiği, tarımsal artığı üretken yatırımlara yönelttiği, geçimi için yeni iş sahaları yarattığı, köylülerin benimseyeceği işbirliği, kamu hizmeti ve örgütlenme merkezi biçiminde” kurulacak kırsal yerleşim birimleri olduğundan söz edilmektedir.

Köy-kentler, ekonomik amaçların ötesinde sosyal amaçların yoğunlaştığı bir toplumsal dönüşüm ve kalkınma projesi olarak tasarlanmıştır. Köy-kente yeni bir köy inşa edilmemekte ve köyler bir araya getirilmemektedir, fakat birbirine yakın köylerden oluşan gruplara sağlık, eğitim gibi hizmetler topluca sunulmaktadır. Köy-kent, medeni bir yaşam için gerekli olan altyapı ve hizmetlerin tüm köylülere en kısa sürede ve en düşük maliyetle sunulmasını içermektedir (Çolakoğlu, 2007).